

KUR'ÂN AÇISINDAN HÜRRIYETLER VE MÂRÛFU EMRETME PRENSİBİ

Kadir POLATER (*)

Özet

Kur'ân'a göre, mâruf (iyilik)'u emretme, münker (kötülük)'i yasaklama, peygamberlerin gönderiliş gayelerinden biri olup Müslümanların da en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Kur'ân'daki bu prensip, insanların tüm hayatlarını ilgilendiren bir kapsama sahiptir. Bu ilâhî prensiple, insanların iki dünyada mutlu olmalarını hedeflenmiştir. Bu prensibin uygulanması sayesinde insanların hakları korunmuş ve toplumda huzur ve düzen sağlanmış olur. Bu prensibin gereğinin yerine getirilmemesi ise, hakların ihlâline ve insanlığın büyük sıkıntılara düşmesine sebep olacaktır. Mârufu emretme prensibinin iyi anlaşılması, İslâm'ın, baskıcı ve insana özgürlük alanı bırakmayan bir din olduğu şeklindeki düşüncelerin yanlışlığını ortaya koymada da son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Mârûf, Münker, Hürriyet, Haklar.

Individual Liberty and the Principle of Enjoining Just at From Standpoint of Qur'an

Abstract

Enjoining just and forbidding evil are the aim of sending of prophets and one of the most important duties of Muslims. This principle of Qur'ân covers all life of human. The happiness of human is aimed by this principle. The rights of human are maintained and the tranquility and order in society are ensured by means of fulfilling this principle. The neglecting this principle causes detriments of rights and gets the humanity into great troubles. The well understanding the enjoining just is most important for exposing the error of the thesisses that claim that İslâm is a repressing religion and it does not provide a realm for human freedom.

Key Words: Qur'an, Just, Evil, Freedom, Rights.

*) Atatürk Üniversitesi Erzincan İlahiyat Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.
(e-posta: kadirpolater@msn.com)

Giriş

Kur'an'da, mârûfu/iyliliği emretme ve münkeri/kötülüğü yasaklama (*el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehyu ani'l-munker*)'nin müminlerin en önemli görevleri arasında yer aldığı bildirilmektedir. Bu ilâhî prensip, tarih boyunca, insanlık açısından önemini hiç kaybetmemiştir. Bu yüzden de, İslâm bilginleri, asırlar boyunca, bu prensip üzerinde önemle durmuşlardır. Ancak, gittikçe artış gösteren sosyal ve ahlâkî kaoslar, mârûfu emretmenin ve münkeri yasaklamanın çağımızda daha çok önem kazandığını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, günümüz problemlerinin göz önünde tutularak, bu konunun, çeşitli yönleriyle ele alınıp yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Mârufu emretme ve münkeri yasaklamanın, kişi hürriyetlerinin kısıtlanması olarak algılanması, kanaatimize göre, çağımızla ilgilidir; nitekim bu problem, hürriyetlerin sınırsız olmasını savunan düşünce akımlarının etkisiyle daha da belirgin bir hâl kazanmıştır. Bu bakımdan, mârufu emretme ve münkeri yasaklamanın, bu yönden ele alınıp incelenmesi uygun olacaktır.

Bu yüzden biz, sırasıyla, insan hürriyetlerinin anlamı ve sınırlarının ne olması gerektiği konusunu; Kur'an'da marufu emretmek ve münkeri yasaklamak prensibinin mâhiyetini ele alacak, sonra da, bu prensibin insanların hak ve hürriyetleri açısından değerlendirmesini yapmağa çalışacağız.

A. Hürriyet Kavramı

Hürriyet, Arapça'da kölelikten âzad olmak anlamına gelen *harre-yaharru-harâren* fiilinden türemiş bir isimdir¹. Aynı kökten türemiş bir isim olan *hür* (çoğulu: *ahrâr, hirâr*) kelimesi ise köle olmayan kimse anlamındadır. Bu kelimenin müennesi ise, *hürre* kelimesidir². Bu açıklamalar ışığında *hürriyet* kelimesi, klasik Arapça'da köle olmama hâlini ifade ederken, daha sonraları bu kelime, mecaz yoluyla, felsefi³ ve hukukî alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Kur'an'da, *h-r-r* maddesine ait kelimeler içinde, *hürriyet* kelimesinin geçmediği görülür; buna karşılık, köle olmayan kimse anlamında iki kez *hür* kelimesi⁴, köleyi âzad etme anlamında da beş kez de *tahrîru rakabe*⁵ ifadesi yer almaktadır. Aynı maddeden olan *muharreren* kelimesi ise bir âyette⁶ geçerken, konumuzla ilgili kavramsal bir anlam taşımamaktadır⁷. Klasik dönem fıkıh literatüründe ise hür-

1) İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mekrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, tsz, IV, 178.

2) İbn Manzûr, IV, 181.

3) Hürriyet felsefî anlamda, "nefsten âzad olma, kişinin arzu ve ihtiraslarının tahakkümünden kurtulması" demektir. (Baykan, Fehmi, *Fikir Hürriyetinin Sınırlandırılmasının Lüzumu Üzerine*, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Ankara, Kasım, 1997, s. 94.

4) Bakara, 2/178.

5) Nisâ, 4/92 (üç kez); Mâide, 5/89; Mücâdele, 58/3.

6) Âlu İmrân, 3/35.

7) Bu âyette muharreren kelimesi, İmrân'ın eşinin, karnındaki çocuğu başka bir şeyle meşgul etmeksizin sadece Beyt-i Makdis'in hizmetine, yahut da Allah'a ibadete adadığını ifade etmek için kullanılmıştır. (Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envaru't-Tenzil ve Esrarü'l-Te'vil*, İstanbul, tsz, I, 156-157; İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire, 1408/1988, I, 339.

riyet sözcüğü, köleliğin zıddı olarak kişinin doğuştan sahip olduğu aslî statüyü ifade eden bir bağlamda kullanılmıştır⁸.

Hukukî alanda hürriyet, kişinin, kendi nefsi ve işleri hakkında herhangi bir karşı çıkan olmaksızın istediği gibi tasarrufta bulunabilmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamdaki hürriyetin karşıtı, *tasarruftan alıkonulma ve kısıtlılıktır*⁹. Bir başka tanıma göre de hürriyet, bir kimsenin başkasının hakkını ihlal etmeksizin dilediğini yapabilmesidir¹⁰. Köleliğin ortadan kalktığı günümüzde ise hürriyet, bu tanımla yakın bağlamda, insanın, kendi dışından gelebilecek herhangi bir sınırlamayla karşılaşmadan, istediği eylem ve davranışı gerçekleştirmesi olarak anlaşılmaktadır. İnsanın, iradesiyle oluşturduğu bir kararı uygulamak için dışı yansıttığında, hiçbir engelle karşılaşmaması onun hür olması demektir¹¹. Elmalılı da hürriyeti, insanın hukukuna mâlikiyeti (haklarını kullanabilmesi), hürriyetin zıddı olan esaret ve köleliği de, hukukuna başkasının mâlik olması şeklinde tarif etmektedir¹². Şu halde, hürriyet kavramının, klasik dönem fıkıh literatüründe ifade ettiği dar mana ile, çağımızda taşıdığı hukukî mânâ arasında bir bağlantı olduğu göze çarpmaktadır¹³. Çünkü hürriyet, hem geçmişte ve hem de günümüzde, insanların, fitraten sahip oldukları haklarını kullanmaktan alıkonulmamaları noktasında ortak bir özellik taşımaktadır. Zira, geçmişte sosyal bir statü olan kölelikle, böyle bir statünün kalmadığı günümüzde, insanın, haklarına mâlik olamaması arasında mâhiyet itibarıyla bir fark yoktur.

Kur'ân'daki, *h-r-r* maddesi, kişinin hakları alanında, dilediği gibi serbestçe hareket edebilmesi anlamına gelmese de, helâllarla ilgili çok sayıdaki âyetin¹⁴, hürriyetin kavramsal anlamını ifade ettiği görülür. İslâm'da tasarruf hürriyeti, *ibâhe (mübâhlık) ve helâl* terimleri ile de ifade edilmektedir. "*Allah'ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılmak kimin haddine?*"¹⁵ âyetinden de anlaşılacağı gibi, Yüce Allah'ın kullarının faydası için yarattığı her şeyde aslolan *ibâhedir*¹⁶. *İbâhe*, tasarruf hürriyetinin dönüp dolaşacağı en geniş alandır¹⁷.

Hürriyet, kişinin sahip olduğu haklar alanında serbestçe hareket edebilmesi anlamına gelmekle birlikte; kişi hakları dışında toplumsal haklar, Allah hakları gibi başka hak-

8) Buhari, Abdülaziz, *Kefû'l-Esrâr alâ Usûli'l-İmâm Fahrî'l-İslâm Ali el-Bezdevî*, İstanbul, 1307, IV, 1408, 1409, 1413; Çağrııcı, Mustafa, Hürriyet md, *DİA*, İstanbul, 1988, XVIII, 504.

9) İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *İslâm Hukuk Felsefesi, Gaye Problemi (Makâsîdû's-Şeriatî'l-İslâmiyye)*, (çev: Vecdi Akyüz - Mehmet Erdoğan), İstanbul, 1996, s. 107; XVIII, 502-503.

10) Çağrııcı, Hürriyet md, *DİA*, XVIII, 504. Benzeri tanım için bkz: *Meydan Larousse*, İstanbul, 1971, VI, 82.

11) Kılıçoğlu, İsmail, *Ahlâk Hukuk İlişkisi*, İstanbul, 1988, s. 109.

12) Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, tsz, I, 129.

13) Çağrııcı, Hürriyet md, *DİA*, XVIII, 504.

14) Bakara, 2/187, 275; Nisâ, 4/4, 24; Mâide, 5/87; Nahl, 16/116; Ahzâb, 33/50; Tahrim, 66/1.

15) A'râf, 7/32; ayrıca bkz, Bakara, 2/22; Nahl, 16/72, 80, 81; Zuhûrûf, 43/12; Rûm, 30/21.

16) Beydâvî, I, 337; Elmalılı, III, 2154.

17) İbn Âşûr, s. 113.

lar da bulunmaktadır. Ancak zaman zaman, ferdin hak ve hürriyetleri ile, diğer hakların çatışması söz konusu olabilir. Bu yüzden, bu hakların aralarında bir uzlaşma sağlanması ve bu hakların her birine riayet edilmesi gerekir. Bu durum, bir bakıma, hürriyetin âdil olarak kullanılması anlamına da gelir. O halde, kişinin, bu hususu göz önünde tutmaksızın, hürriyetini dilediği gibi kullanması söz konusu olamaz. Aksi takdirde insan zulmetmiş ve haddini aşmış olur¹⁸.

Sözelimi, hiç kimse, kendi hayatına son verme ve vücut bütünlüğüne ve sağlığına zarar verme hürriyetine sahip değildir. Yine hiç kimse, hürriyetini; başkalarının canlarına, mallarına ve manevî haklarına; toplumun güvenlik ve huzuruna zarar verecek bir şekilde kullanma hürriyetine de sahip olamaz¹⁹. Kişi hürriyeti aslında, diğer haklara hizmet eden bir mâhiyete sahip iken, hürriyetlerde sınır olmaması anlamındaki mutlak hürriyet, hakların tamamıyla ortadan kaldırmasından başka bir anlam ifade etmemektedir²⁰.

Oysa sosyolojik bir hakikattir ki; insanlar, varlıklarını koruyup geliştirmek için toplu hâlde yaşamak zorundadırlar. Toplu yaşam ise, bir düzenin varlığını gerektirir. Varlıklar arasında düzen, gücünün zayıfı ezmemesi, anarşinin hâkim olmaması, barış ve güvenliğin sağlanması için gereklidir. Bu düzenin sağlanması ise, insanların hürriyetlerinin sınırlarının belirlenmesini gerektirir²¹.

İnsanın, kendisine ait olan haklar alanında ne şekilde ve ne ölçülerde tasarruf edebileceği, bu hakları kendisine bağışlayan Allah tarafından belirlenmiştir. Meselâ, insan hayatının devamı; yeme içme, giyinme ve barınma gibi bir takım maddi temel ihtiyaçların karşılanabilmesiyle mümkündür; ancak, bunları temin ve bunlardan faydalanma, Allah Teâlâ tarafından çizilen sınırlar içinde kullara serbest kılınmıştır. Nitekim insanların, yeme içme konusundaki hürriyetleri ve bu konudaki sınırlamalarla ilgili şöyle buyurulmaktadır: “Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helâl şeylerden yeyin”²²; “Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin”²³; “Allah’ın verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin”²⁴; “Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin; yeyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez”²⁵. Bu âyetlerde insanların, temiz ve helâl şeyleri yemeleri ve israf etmemeleri halinde, geniş bir hürriyete sahip oldukları anlaşılmaktadır.

18) Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî, *el-Ahlâku'l-İslâmiyye ve Üsûsuhâ*, Dimaşk, 1407/1987, I, 153. Hürriyetin insan yaşamındaki önemi ve hürriyetlerin âdil kullanılması konusunda ayrıca bkz: Kılıç, “Sadık, İnsana Daha Münis ve Yakın Demokrasi İçin”, *EKEV Akademi Dergisi*, cilt 2, sayı 2, Erzurum, 2000, s. 6-8.

19) Diğer örnekler için bkz: Habenneke, I, 153-155.

20) Habenneke, I, 155.

21) Bilge, Necip, *Hukuk Başlangıcı Derleri*, İstanbul, 1975, s. 26.

22) Bakara, 2/168.

23) Bakara, 2/172; A'râf, 7/160; Tâhâ, 20/81.

24) Mâide, 5/88.

25) A'râf, 7/31.

Yine mülkiyetin kullara bir hak olarak verilmesi, bu hak üzerinde kulların tasarruf hürriyetlerinin bir ifadesidir. Ancak, mülkiyetin gereği olan mal edinimi (iktisab), bu malın elde tutulması ve harcanması Allah tarafından belli kurallara bağlanmıştır. Mülkiyet, başkalarına devredilebilen bir hak olduğundan bir mal, çeşitli yollarla kişiler arasında el değiştirebilir. Ancak bu yolların, dinen meşru sayılmış yollar olmaları gerekmektedir²⁶. Mülk edinmenin ne şekilde olması gerektiği ile ilgili genel prensip şu âyetle bildirilir: “*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hâli müstesna, mallarınızı, batıl (haksız yollar) ile aranızda yemeyiniz*”²⁷. Ticaret, meşru mülk edinme yollarının en mühimi ve kapsamlısı olduğu için bu âyette, meşru mülk edinme yolları arasından sadece ticaret zikredilmiştir²⁸. Karşılıklı rızaya dayansa bile, kumar, faiz, rüşvet gibi bir yolla mal kazanma, hem Allah haklarının ihlâli ve hem de insanların mülkiyet hakkına karşı işlenen bir zulümdür. O halde kişi, bu tür yollarla mal iktisap edemeyeceği gibi, kendi malını da başkalarına vermez.

Kur’ân’daki, “*hudûdullah*” (Allah’ın koyduğu sınırlar) terimi²⁹ de, Allah tarafından insanların hürriyetlerine bir sınırı getirildiğine delalet etmektedir. Bu terimin mevcut olduğu âyetlerin ikisinde ise, Allah’ın koyduğu hadler (*hududullah*)’i aşanların zâlimler olarak tanımlanması³⁰, hürriyetlerde sınır tanımamanın zulümle neticeleneceğine dikkatleri çekmektedir.

Mübahlar, insanlara âit hak ve hürriyetlerin alanıdır. İnsanların, kendileri ile ilgili bu hürriyet alanını dışına çıkmaya yetkileri olmadığı gibi, bu hürriyet alanını daraltmaya ve yok saymaya da yetkileri yoktur. Bu konuyla ilgili âyetlerden birinde, “*Ey inananlar! Allah’ın size verdiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın, doğrusu Allah, aşırı gidenleri sevmez*”³¹ buyrulur. Bu âyetin nüzûl sebebi bunu daha iyi açıklamaktadır: Benî Âmir kabilesinin fertleri, İslâm gelmeden önce haccederken yemek ve yağlı şeyler yemezler, ancak ayakta durabilecek kadar bir şeyler yerlerdi. Onlar, Müslüman olduklarında da bu âdetlerini devam ettirmek istemişler ve bunun üzerine sözü geçen âyet inmişti³².

Hürriyetlerin bir sınırının olması, bunların bir kural dahilinde kullanılması gereği, anarşist ve nihilist felsefeler hariç tutulursa, tarihten günümüze dek bütün insanlığın or-

26) Başkasına ait olan bir malı, ticaret gibi ivazlı; sadaka, hibe, teberru, miras gibi ivazsız bir yoldan iktisab etmek mümkündür. (Bkz: Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi’ Li Ahkâmî’l-Kur’ân*, Kahire, 1387/1967V, 100) İktisab, ya ihtiyârî (karşılıklı rızaya dayanan) ve yahut gayr-i ihtiyârî bir yolla olur. Miras, gayr-i ihtiyârî bir iktisab şeklidir. Karşılıklı rıza ile olan iktisab ise ya ticaret, mehir gibi ivazlı (karşılıklı), ya da hibe gibi ivazsız (karşılıksız) bir şekilde olur. (Daha geniş bilgi için bkz, Elmalılı, I, 678)

27) Nisâ, 4/29. Bâtil kazançla ilgili olarak bkz. Bakara, 2/188; Tevbe, 9/34.

28) Zemahşerî, Ebül-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Akâvil*, Beyrut, tsz, I, 522; Elmalılı, II, 1342.

29) Bkz. Bakara, 2/187, 229, 230; Nisâ, 4/13, 14; Tevbe, 9/97, 112; Mücâdele, 58/4; Talak, 61/1.

30) Bakar, 2/229; Talak, 65/1.

31) Mâide, 5/87.

32) Beydâvî, I, 337.

tak görüşüdür. Meselâ Volter (ö. 1778), bu konuda şunları söylemiştir: “Hürriyet insanın istediği her şeyi yapabilmesidir. Bu yetki ise hiçbir zaman, büyük bir varlık tarafından kurulmuş ezeli yasaların aleyhine hareket etmek demek değildir. Bilakis hürriyet, bu yasalara göre hareket etmek, onlara uymak demektir”³³.

Mutlak hürriyet, başkalarının hak ve hürriyetlerinin ihlâline yol açar. Hürriyetlerin birbirine karşı sınırlandırılması, hürriyetleri birbirine karşı emniyet altına alabilmek için bir tedbirdir. Hürriyeti yok etmeyi amaçlayan düşüncelerin getireceği tehlikelere karşı hürriyeti emniyet altına almak da insanlara düşen bir görevdir³⁴. Hürriyetlerin kullanımının belirlenmesi zorunluluğunun en açık göstergesi, toplumların meydana getirdikleri hukuk düzenleridir. Bu, hürriyetin teminat altına alınmasını ifade eder. O hâlde, hukukun set çektiği ve sınırladığı hürriyet, gerçek hürriyetin suiistimali demek olan âdil olmayan hürriyettir³⁵.

Ancak, son yüzyıllarda etkinlik kazanmış olan bazı düşünce akımları, insanın her dediğini yapmasının onun özgürlüğü olduğunu iddia etmekte ve hatta Allah inancını bile insanların özgürlükleri önünde engel olarak görmekteyler. Bu akımlara göre, Allah’ı kabul etmek insanın bağımsızlığını ve özerkliğini yok etmektedir. Nitekim, bazı çağdaş filozoflar, inkârlarını bu düşünce üzerine bina etmişlerdir³⁶. Halbuki, kişisel hürriyetleri güvence altına alma ve kullanabilmenin temel yolu, Yüce Allah’a kul olmaktır. Allah’a kul olan kimse hem nefsinin azgın ve kötü isteklerinin esiri olmadan kurtaracak, hem de, insan ve cin şeytanlarının, kendisi üzerinde hâkimiyet kurmalarına imkân vermeyerek kendisini akla en uygun şekilde yönetecektir ki, bu da, gerçek hürriyeti elde etmenin yoludur³⁷.

B- Mârûf ve Münker Kavramları

1- Mârûf ve Münker Kelimelerinin Tanımı

Mârûf kelimesi sözlükte, bilmek anlamındaki *arafe-ya’rifu-irfeten, irfânen ve ma’rifeten* fiilinden türemiş bir ism-i mefûldür³⁸. Mârûf kelimesi sözlük anlamı olarak münker kelimesinin zıddını ifade eder³⁹. Münker kelimesi ise, *nekira-yenkerü-nekran, nükran, nekâraten* fiilinin rübâi vezninden olan ve bilmemek anlamına gelen *enkara* fiilinin ism-i mefûlüdür⁴⁰. Bu açıklamalarla, *ma’rûf* kelimesinin Türkçe’de *bilinen şey*; *münker* kelimesinin ise, *bilinmeyen şey* anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

33) Voltarie, François Marie, *Feylesofça Konuşmalar ve Fıkralar*, (çev: Fehmi Baldaş) İstanbul, 1948, II, 248; Aral, Vecdi, *Toplum ve Adaletli Yaşam*, İstanbul, 1988, s. 20.

34) Çağıl, Orhan Münir, *Hukuka ve Hukuk İlimine Giriş*, İstanbul, 1971, s. XXVII-XXVIII (Önsöz).

35) Çobanoğlu, Rahmi, *Hukukta Gaye Problemi*, İstanbul, 1964, s. 47-48.

36) Yıldırım, Suad, *Kur’ân’da Ulûhiyet*, İstanbul, 1987, s. 374.

37) Habenneke, I, 155.

38) İbn Manzûr, IX, 236.

39) İbn Manzûr, IX, 239.

40) İbn Manzûr, V, 223.

İslâm bilginlerince, mârûf ve münker sözcüklerinin terim anlamları hakkında birbirlerine oldukça yakın açıklamalar yapılmıştır. Bunların bazıları şunlardır: Râgıb (ö. 502/1108)'a göre, “*mârûf*, akıl ve dinle güzelliği bilinen her fiile verilen isimdir”⁴¹, “*münker* ise, akl-ı selim (*el-ukûlü's-sahîha*)'in çirkinliğine hükmettiği, yahut da, akılların çirkinliği ve güzelliği hususunda tereddüt ettiği yerde, dinin çirkin olduğuna hükmettiği fiildir”⁴². Gazzâlî (ö.505/1111) ise mârûf ve münkeri şöyle tarif eder: “*Mârûf*, dinin güzel gördüğü, *münker* ise dinin çirkin gördüğü iştir”⁴³. İbn Teymiye (ö. 728/1327)'ye göre de, “*münker*, Allah'ın kerih görüp de yasakladığı her şeyi kapsar; *mârûf* ise, Allah'ın beğenip razı olduğu ve emrettiği her şeyi kapsar”⁴⁴.

Râgıb'ın mârûfla ilgili yaptığı tarif, bu kelimenin sözlük anlamıyla (*bilinen*) terim anlamı arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Aynı ilişkiye, İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210)'ın yaptığı şu tarif de dikkat çekmektedir: “*Mârûf*, Allah'a itaat, O'na yaklaşma ve insanlara iyilik olarak *bilinen* her şeyi kapsayan bir isimdir”⁴⁵.

Münker, mâsiyet (günah)'ten daha kapsamlı bir kavramdır. Çünkü mâsiyette, fiilin çirkin olmasının yanında, fâilin mükellef olması da gerekir; münkerde ise, fâilin mükellef olması gerekmez. Meselâ içki içmek âkil ve bâliğ olan bir mükellef için mâsiyetken, bir çocuk ve deli için sadece münkerdir. Yine münker, kebâir (büyük günahlar)'in yanısıra, sağâir (küçük günahlar)'i de kapsamına alır⁴⁶.

Mârûfu emir, münkeri nehiy görevi, daha sonraları, Fıkıh'ta *hisbe ve ihtisâb* olarak da isimlendirilmiş, bu görevi yapana da *muhtesib* ismi verilmiştir⁴⁷. Gazzâlî, hisbenin beş derecesi olduğunu söyler: *a- Tarif, b- Vaaz ve nasihat, c- Sert konuşmak, d- El ile müdahale, e- Zor kullanma*⁴⁸. Gazzâlî bir başka yerde biraz daha detaylandırarak bunların sayılarını dokuza çıkarır⁴⁹. İhtisâbı sonuçta iki kısma irca etmek de mümkündür: *a- Tebliğ ve eğitim, b-Sözlü ve fiilî müdahale*.

41) İsfahânî, Râgıb, *Mu'cemü Müfredâi Elfâzi'l-Kur'ân*, (tahkik: Nedim Maraşlı), Beyrut, tsz, s. 343.

42) İsfahânî, s. 526-527.

43) Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut, tsz, II, 324.

44) İbn Teymiye, Takıyyuddîn Ahmed, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (Tahkik: Abdurrahmân Umeyra), Beyrut, 1408/1988, V, 318.

45) İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Saâdat el-Mubârek Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, Kahire, tsz, III, 216.

46) Gazzâlî, II, 324.

47) Mâverdi, Ebül-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye Fi'l-Vilâyeti'd-Dîniyye*, (tahkik: Hâlid Abdüllatif), Beyrut, 1410/1990, s. 391, 394; Ferrâ, Kâdî Ebû Ya'lâ Muhammed b. El-Huseyn, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, (tahkik: Muhammed Hâmid), Beyrut, 1403/1983, s. 284; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, Dimaşk, 1409/1989, IV, 28 (1. dip not). Hisbe sözlükte; bir şeyin ıslah ve terbiyesiyle meşgul olmak, bir iş hakkında düşünüp onu güzelce yönetmek ve bir işin ecirini Allah'tan beklemek manalarına gelir. Aynı kökün “*ıfî'âl*” vezninden türeyen ihtisâb kelimesi ise, bir işin ecirini Allah'tan beklemek; (*âlâ*) harf-i cerrîyle kullanıldığı zaman da, bir kimseye yaptığı kötülüğü bildirmek manalarına gelir. (İbn Manzûr, I, 314)

48) Gazzâlî, II, 315.

49) Gazzâlî, II, 329.

2- Mârûfu Emretmenin ve Münkeri Yasaklamannın Kapsamı

Mârûfu emredip münkeri nehyetme, itikadî ve amelî olmak üzere iki alanda yapılabilen bir görevdir. İtikadî alanda mârûfu emredip münkeri nehyetme sadece; eğitim, öğretim, vaaz ve nasihat gibi yollarla yapılabilir. Bunun ötesinde bir müdahale yapılamayacağı Kur'ân'da şöyle bildirilir: "*Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır*"⁵⁰.

İnanç aslında bir kalp ve irade meselesidir. Kimseye, benimsemediği bir inanç ve fikir zorla kabul ettirilemez⁵¹. Bir inancı zorla kabul ettirmeye kalkmak, hem insanları iki yüzlülüğe sürüklemek, hem de onların akıl ve iradelerini dumura uğratıp beyinlerini yıkamak manasına gelir. İslâm ise, irade dışı bir inanca değer vermez. Bakara, 2/256'daki "*Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır*" şeklindeki ifadeden de anlaşılabilir gibi, İslâm'ın doğruluğu, aklını kullanabilen ve önyargılarından kurtulmuş herkesin anlayabileceği şekilde ortaya konulmuştur. Bu yüzden İslâm, kabul edilmek için akıl ve irade dışı hiçbir şeye ihtiyaç duymaz.

Amelî alanda mârûf emredilip münker yasaklanırken, sözlü ve fiilî müdahaleler yapılabilir; ancak bu alanda fiilî müdahaleden önce, tebliğ ve irşadın yapılması gerekmektedir. Çünkü insan, bazen bir kötülüğü bilmeden işler; bu takdirde o kimseye iyi ve kötünün anlatılması gerekir. Kötü bir iş, bazen de bilerek yapılır; bu takdirde de o kötülüğe, nasihatle ve Allah'ın azabıyla uyarma suretiyle engel olunabilir⁵². Bir kötülüğe bu şekilde müdahalede bulunmanın Kur'ân'ın metodu olduğu; kâfirlerin, fâsıkların ve isyankârların davranışlarını kınayan, âyetlerden de anlaşılır⁵³. Nitekim bu âyetlerin birinde şöyle buyurulmaktadır: "*Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!*"⁵⁴.

Buna göre, münkerin engellenmesi ile ilgili bir hadisteki⁵⁵ lafızların sırasından hareketle fiilî müdahalenin önce elle yapılması gerektiği şeklinde bir kanaate varmak, Kur'ân'ın mârûf emretme ve münkeri yasaklamada gösterdiği sırayı anlamamak demektir. Nitekim İslâm bilginleri, bu hadis ile ilgili yaptıkları açıklamalarda, fiilî müdahalenin en son çare olduğunu belirtmektedirler⁵⁶.

50) Bakara, 2/256.

51) Kehf, 18/29; Gâşiye, 88/21-22; Abese, 80/11-12.; Yûnus, 10/99.

52) Gazzâlî, II, 329-330; İbn Teymiyye, V, 306-307.

53) Meselâ bkz: Mutaffifin, 83/1-2 (Alışverişte hile yapanların kınanması hakkında); Bakara, 2/219; Mâide, 5/32, 90-91 (İçkinin zararları hakkında).

54) Nahl, 16/125.

55) "*Sizden kim bir münker görürse, onu eliyle düzeltsin. Şayet buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin. Şayet buna da gücü yetmiyorsa buna kalbiyle buğz etsin. İşte bu (sonuncusu) imanın en zayıfıdır*". Müslim, Ebû'l Huseyn Müslim b. El-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, İstanbul, 1413/1992, İmân, 78; Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed, *es-Sünen*, İstanbul, 1413/1992, İmân, 17; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul, 1413/1992, Fiten, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul, 1413/1992, III, 20, 49.

56) İbn Teymiyye, V, 307; Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Sahîhu Müslim Bi Şerhi'n-Nevevî*, Beyrut, tsz, II, 25.

Amelî alandaki hisbe/mârûfu emir ve münkeri nehiyle ilgi sözlü ve fiilî müdahaleler, İslâm bilginlerince şu üç grupta toplanmıştır: Bunlar; ilâhî haklara ait olanlar, kul haklarıyla ilgili olanlar, hem ilâhî haklar ve hem de kul hakları ile ilgili olan sözlü ve fiilî müdahalelerdir. Mârufu emir ve münkeri yasaklama yoluyla, bu üç alandaki hakların korunması ve gözetilmesi gerçekleşmiş olur. Sözü geçen haklar alanında mârufu emretmek ve münkeri yasaklamak, ibadetler gibi sadece dinî konularla sınırlı kalmamakta, bundan başka; sosyal hizmetler, ticaret, sağlık, eğitim, adâlet gibi günlük hayatı ilgilendiren tüm alanları da içine almaktadır⁵⁷. Nitekim, hisbenin icra ettiği fonksiyonların; günümüzde belediyeler, savcılıklar⁵⁸, Maliye, Ticaret, Millî Eğitim, Sağlık Bakanlıkları ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumların üstlendiği fonksiyonlara benzer⁵⁹ olduğu anlaşılmaktadır.

C-Mârûfu Emretmenin Ve Münkeri Yasaklamanın Hürriyetler Açısından Değerlendirilmesi

Mârûfu emretmek, münkeri nehyetmek, dinin en önemli prensiplerinden birini teşkil eder⁶⁰. Çünkü peygamberlerin gönderiliş gayesi budur. Bu prensibin öğrenilmesi ve uygulaması terk edilecek olursa, peygamberlik müessesesinin hedefi gerçekleşmemiş, din çöküntüye uğramış, ihtilaflar çoğalmış, dalâlet ve cehalet yaygınlaşmış, ülkeler harap olmuş olur⁶¹. Müslümanlardan bir grubun, dini öğrenmek ve bunları insanlara bildirmekle görevlendirilmeleri ve bu yüzden de, Allah yolunda yapılacak olan savaştan bile muaf tutulmaları, mârûfu emretme görevine verilen önemi gösterir⁶².

Kur'ân'a göre, mârûfu emretmek ve münkeri yasaklamak müminlerin en önemli özelliklerinden biri⁶³ olduğu halde, mârûfu yasaklamak ve münkeri emretmek ise münafıkların özellikleri arasında yer almaktadır⁶⁴.

İslâmî hükümlerin dini muhafaza, nefsi muhafaza, aklı muhafaza, nesli muhafaza ve malî muhafazadan ibaret beş gaye taşımakta olduğu görülmektedir. Bu gayeler, her kesin hayrını gerçekleştirmeye yönelik gayeler olup bunlara fıkıh literatüründe el-makasidü'ş-şerfiyye (dinî hükümlerdeki maksatlar) ismi verilmektedir⁶⁵. Buna göre, mârufu emretme, münkeri de yasaklama, insanların dünyevî ve uhrevî hayırlarını gâye edinen hükümlerin öğretilmesi ve uygulatılması yolunda bir çabadır.

57) Geniş bilgi için bkz: el-Mâverdi, s. 394-413; Ferrâ, s. 284-308; Kavakçı, Yusuf Ziya, *Hisbe Teşkilatı, Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi*, Ankara, 1975, s. 65-74; tarihteki uygulamalar için bkz: Kavakçı, s. 77-135.

58) Zuhaylî, IV, 28.

59) Kavakçı, s. 55.

60) Âlu İmrân, 3/104.

61) Gazzâlî, II, 306.

62) Tevbe, 9/122.

63) Hac, 22/41; Tevbe, 9/71.

64) Tevbe, 9/67.

65) Şâtübî, İbrâhîm b. Musâ, *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şeria*, Beyrut, tsz, II, 176.

Konumuzla ilgili âyetlerden bir diğeri de şudur: “Sizden hayra çağırın, mârûfu emredip münkeri yasaklayan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir”⁶⁶. Bu âyet, mârûfu emretmenin ve münkeri yasaklamanın, her iki dünyada insanların mutluluğu açısından taşıdığı gâyeye dikkat çekmektedir. Hayra dâvet, kendisinde dinî ve dünyevî her türlü maslahat/yarar olan şeye dâvet demektir. Bu âyette, müminler içinden bulunması emredilen topluluğun bir niteliğinin hayra dâvet olduğu ifade edildikten sonra, bu topluluğun diğeri bir niteliğinin de mârûfu emretmek ve münkeri yasaklamak olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, umûmî olan lafza, öneminden ötürü, husûsî olan lafızların atfedilmesi kabilinden olarak değerlendirilmiştir⁶⁷. Bir başka yorumu göre ise, hayra dâvet bir cinstir. Bunun altında ise, mârûfu emretme, münkeri men etme’den ibâret olan iki tür (nev’) vardır⁶⁸. Bu yorumlardan da anlaşılacağı gibi, mârûfu emretmek ve münkeri yasaklamak suretiyle insanlar, dünya ve âhirette felaketlere maruz kalmadan korunmuş ve onların saadetleri sağlanmış olur.

Kur’ân, münker/kötü kapsamına giren işlerin yapılmasını fesâd sözcüğüyle de ifade etmektedir. Fesâd, sözlükte, bir şeyin itidalden uzaklaşması demektir. Fesâdın zıddı ise salâh’tır⁶⁹. Âyetlerde mutlak olarak zikredilen fesâd, ister inançla ilgili konularda olsun, isterse amelî konularda olsun, insana zarar veren, onu maddî ve manevî helâke götüren her tür davranışı gösterir⁷⁰. Şu âyetler, bu gerçeğe dikkatlerimizi çekmektedir: “Hatırla ki Rabbin meleklere, Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar da, bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesâd çıkaracak, orada kan dökecek kimseyi mi halife kılıyorsun? dediler”⁷¹; “İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk (fesâd) çıkarmayın”⁷²; “Firavun, ülkesinde gerçekten azmış, kendi halkını çeşitli zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, onların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozguncular dandı (mine’l-müfsidîn)”⁷³.

Kur’ân’a göre, iyilikleri tavsiye edip kötülükleri yasaklayan kimseler muslihler/ıslah edicilerdir⁷⁴. Dolayısıyla da, mârûfu emretme ve münkeri de yasaklama, bir bakıma, topluları ıslah faaliyetidir. Kur’ân’da, mârûfu emretmek ve münkeri yasaklamak suretiyle toplumu ıslah etmenin ve böylece toplumun fesâdına engel olmanın önemine şu şekilde dikkat çekilmektedir: “Sizden önceki asırlarda, yeryüzünde bozgunculuğa engel olacak faziletli kimselerin bulunması gerekli değil miydi? Fakat onlardan kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısım müstesnadır. (..) “Rabbin, halkı muslihler olduğu hâlde memle-

66) Âlu İmrân, 3/104.

67) Beydâvî, I, 174; el-Âlûsî, Şihabüddîn Mahmûd, Ruhü’l-Maânî Fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Sebi’l-Mesânî, Beyrut, tsz.IV, 21.

68) Râzî, VIII, 167.

69) Beydâvî, I, 27.

70) Dumlu, Ömer, Kur’ân-ı Kerîm’de Salâh Meselesi, Ankara, 1992, s. 12.

71) Bakara, 2/30.

72) A’râf, 7/56.

73) Kasas, 28/4.

74) Mevdûdî, Ebü’l-A’lâ, Tefhîmü’l-Kur’ân, (terc: Kurul), İstanbul, 1986-1988, II, 401.

ketleri haksız yere helâk etmez"⁷⁵. Toplumların helâk sebeplerinden biri, toplumda ileri gelenlerin ve refah içinde bulunanların zevk ve sefaya dalmaları ve bu şekilde halkın baştan çıkmalarına sebep olmalarıdır; bir diğeri de, bu âyetlerde de belirtildiği gibi, o toplumlarda fesadı, yani münker olan işleri nehyedecek kimselerin olmaması; olsa bile azınlıkta kalmalarıdır. Demek ki, toplumların helâk olmaktan korunması için, fertlerin sadece sâlih olmaları kâfi gelmemektedir; bu konuda muslih (ıslahçı) olmak da aynı derecede önem taşımaktadır⁷⁶.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kur'ân'daki "mârûfu emretme - münkeri nehyetme" prensibi, hayatı tamamen kuşatmıştır. Günümüzün medenî ve ileri toplumlarının, sosyal haklar, çevre, sağlık, trafik gibi -dünyevî bazı alanlarında da olsa- bu prensibe özenle uydukları, insan ve toplum haklarına yönelik tecavüzlere şiddetle müdahale ettikleri ve sonuçta bu tür alanlardaki münkeri en az seviyeye indirdikleri görülmektedir. Onların bugün ulaştıkları olumlu seviyelerde bunun önemli bir payı bulunduğu muhakkaktır.

Nitekim, bazı müfessirler, kötülükleri yasaklamak suretiyle ıslah edici (*muslih*) müşrik toplumların bile helâk edilmeyecekleri görüşünde olup bu konuda şu âyete dayanmaktadırlar:⁷⁷ "*Ve mâ kâne Rabbuke li yuhlike'l-kurâ bi zulmin ve ehluhâ muslihûn*"⁷⁸. Bu müfessirlere göre, bu âyet içerisinde yer alan *zulm* kelimesi, *şirk* anlamındadır ve dolayısıyla, bu âyet, şu anlama gelmektedir: "*Rabbin halkı ıslah ediciler (muslihûn) oldukları bir haldeyken memleketleri şirkleri sebebiyle (bi-zulm) yok etmez*". Beydâvî'nin bu âyetle ilgili yaptığı şu yorum, bu bakımdan ilginçtir: "Rabbin; insanları, aralarındaki halleri düzeltip de şirklerine fesâd ve zulmü eklemedikleri takdirde helâk etmez. Bu da Allah'ın kulları hakkındaki engin rahmet ve müsamahası sebebiyledir. Bu yüzdendir ki fakihler, Allah'ın haklarıyla kulların hakları bir araya geldiğinde, kulların haklarını öne almışlardır. *Denilir ki; mülk/hükümlerlik, küfürle devam eder, ama zulümle devam etmez*"⁷⁹.

İnsan, doğasında zaafı taşıyan bir varlıktır. Bu bakımdan, bazen hata işlemesi, onun için normal bir hâl olarak kabul edilmelidir. Üstelik insanın, bu hatalarından pişmanlık duyup bunları bir daha yapmamaya karar vermesi, Allah'ı en çok memnun eden bir kulluk şeklidir. Kur'ân'da, ilgili âyetlerden birinde şöyle buyrulmaktadır: "*Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe (istigfar) ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerinde, bile bile ısrar etmezler*"⁸⁰. Hz.

75) Hûd, 11/116-117.

76) Elmalılı, IV, 2836.

77) Taberî, Muhammed İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, Beyrut, 1415/1995, VII, 183; Râzî, XVIII, 76; Beydâvî, I, 473.

78) Hûd, 11/117.

79) Beydâvî, I, 473. Bu yorumu çok benzer bir yorum için bkz: Râzî, XVIII, 76. İslah faaliyeti sadece başkalarını kötülüklerden nehyetme faaliyeti değildir. İslah aynı zamanda, insanın kendi işlerini ve davranışlarını da düzeltme faaliyetidir. Bunu yapan kimse ise muslihtir. (İbn Manzûr, II, 512)

80) Âlu İmrân, 3/135.

Âdem'le ilgili kıssa bu gibi kimselerle ilgili güzel bir örnektir⁸¹. O hâlde insanların, günahlarında ısrarcı olmamaları, onların dünya ve âhiret hayatlarını mahvedecek derecede bir tehlike taşımamaktadır; ancak, kötülüklerin/münker işlerin ısrarla ve açıkça işlenmesinde durum tamamen farklıdır. Bu durumda, işlenen kötülükler toplum içinde hızla yayılır ve böylece bu kötülükler normal bir iş gibi kabul görmeye başlar.

Münker (kötülükler)'in yaygınlaştığı toplumlarda, fuhşun doğal bir hak, zulmün güç, sahtekârlığın bir zekâ âlameti olarak kabul edildiği gözlenmektedir. Bu haldeki toplumlarda fesad ve kargaşa çıkması ve sonuçta da bunların tarih sahnesinden silinmeleri ise kaçınılmazdır. Bu felaketleri önlemenin tek yolu da, mârûfu emredip münkeri önleme yolunda gerekli çabaları göstermektir. Öte yandan, bu görevin ihmal edilmesinin doğuracağı kötü sonuç, sadece kötülükleri işleyenleri de ilgilendirmemektedir. Şu âyet, kötülükleri işleyenlerin başlarına geleceklerden başkalarının da bir payı olacağını bildirir: "Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmaz!..."⁸²

İşlenen kötülüklerin cezasının, sadece kötülükleri işleyenlerle sınırlı kalmayacağı, aksine, bu işlere kayıtsız kalan kimseleri de kapsayacağı bir hadiste, aynı geminin alt ve üst bölümlerinde yolculuk eden kimseler örnek verilerek anlatılmaktadır. Bu hadise göre, üst kattaki yolcuların, alt kattaki yolcuların gemiyi delme teşebbüslerine kayıtsız kalmaları, onların da, alttakiler gibi helâk olmalarıyla neticelenecektir⁸³.

İnsanın yaptıklarının ahlâkî bir değer taşımasının şartı, o yapılan işin, dıştan hiçbir müdahaleye maruz kalmadan, doğru ile yanlış arasında, hür bir tercih sonucu yapılmış olmasıdır. Çünkü ahlâka tam bir otonomi hakimdir⁸⁴. Şüphesiz ideal olan, herkesin toplumdaki davranışlarını bu şuurla düzenlemesidir. İnsanları bu şuura ulaştırmak ise İslâm'ın temel hedefidir. Bu da sadece, her yaptığını görüp gözeten Yüce Yaratıcı'ya ve bir gün yaptıklarından dolayı O'na hesap vereceği hakikatine olan iman ile mümkün olabilir. Kur'ân, bu şuura varmış bir insanı *müttakî*, bu şuura varmaya da, *takvâ ve ittikâ*⁸⁵ olarak anmaktadır⁸⁶. Bu bakımdan, marufu emir ve münkeri yasaklama, öncelikle doğru ve yanlış konusunda insanların bilgilendirilmesi ve Allah'a imandan kaynaklanan bir görev şuurunun insanlara verilmesi/faaliyeti olarak değerlendirilmelidir.

Ne var ki, Allah'ı inkâr ederek kendisine mutlak bir özgürlük alanı sağlamak isteyen insan, akıl ve vicdanını köreltip ihtirasları ve içgüdülerinin esiri olmakta, Kur'ân'ın ifa-

81) Bkz: Bakara, 2/35-37; A'râf, 7/19- 23;Tâhâ, 20/ 120-122.

82) Enfâl, 8/25.

83) Buhârî, Ebû Abdillâh b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh (Sahîhu'l-Buhârî)*, İstanbul, 1413/1992, Şirket, 6; İbn Hanbel, IV,269, 270, 271.

84) Aral, Vecdi, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul, 1997, s. 94.

85) Bkz: Bakara, 2/197; Mâide, 5/8, 42; Tevbe, 9/4.

86) Kendisini, âhirette zarar verecek şeylerden koruyan kimseye din terminolojisinde *müttakî* denilir. (Beydâvî, I, 16). Allah haklarına ve kul haklarına riayetsizliğin, insana âhirette zarar vereceği malumdur. Bu zararlardan korunma (*takvâ ve ittika*), dıştan hiçbir müdahale olmadan tamamen kişinin hür iradesiyle olmaktadır.

desiyle, *hevasını kendine ilâh etmektedir*⁸⁷. Artık bu kimseyi, başkalarının haklarına tecavüzdü engelleyecek hiçbir iç denetim/oto kontrol sistemi kalmamıştır. Bu yüzden de, başkalarının hak ve hürriyetlerini korumak için bu tür kimselere dıştan müdahale kaçınılmaz olur. Bu müdahale bazen kınama ve kamuoyu baskısı şeklindeki manevî yaptırımlar şeklinde ortaya çıkabilir. Kamuoyunun müdahalesiyle toplum düzenini sarsacak birçok haksızlıklar, ahlâk dışı hareketler engellenmiş olur. Kamuoyu ayrıca, genç nesiller üzerinde eğitici bir tesir de icra eder⁸⁸. Toplumlarda görülen yolsuzlukların, ahlâksızlıkların kamuoyunda reaksiyonla karşılanması ve çeşitli şekillerde protesto edilmesi, kamuoyunun manevî bir yaptırımı olarak düşünülebilir. Resulullah (sav.)'in *münkere* karşı kalben buğz edilmesini istemesi, kötülöklere karşı kamu vicdanının bir baskısı olması bakımından son derece önemlidir⁸⁹.

Kötülöklere müdahale, bazen hukukî yaptırım şeklinde ortaya çıkar. Yaptırımın hukuk ve medeniyet tarihindeki rolü çok önemlidir. Hak ve adalet duygusu gibi manevî unsurlara kıymet vermeyen bu kimseleri, başkalarının haklarına tecavüz etmekten alıkoyabilecek tek çare, hukukî yaptırımların, kendilerine tatbik edilebileceği korkusudur⁹⁰. Buna göre, münkeri yasaklamadaki yaptırımlar ve sözlü müdahaleler, hak ve hürriyetlerinin sınırlarını aşan kimselere, hürriyetlerinin sınırlarını bildirmek ve onları bu sınırlar içine çekme faaliyeti olarak değerlendirilebilir.

Kur'ân'da, müminlerin iyilikte yardımlaşmaları emredilmiştir⁹¹. Mârufu emretme, münkeri yasaklama prensibine bu açıdan bakıldığında, kötülük ve zulüm işleyen kimselere müdahale etmenin, onların hürriyetlerine müdahale değil, hakikatte onlara yapılacak en büyük yardım olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in, "*Kardeşine ister zâlim olsun ister mazlum olsun yardım et!*" buyurması üzerine oradakilerden birinin, "*Ya Resûlallah, mazlum olana yardım ederiz de, fakat zâlim olana nasıl yardım edelim?*" şeklindeki sorusuna vermiş olduğu şu cevap bunu ifade etmektedir: "*Zâlimin de zulmüne engel olursun*"⁹².

Sonuç

Kur'ân'a göre, mâruf emredilirken ve münker yasaklanırken baş vurulacak yol öncelikle, eğitim ve irşâddir. Bu yolla bireylerin hür iradeleri harekete geçirilmiş ve bu şekilde, başkalarına âit hak ve hürriyetlere, bireylerin kendi hür iradeleriyle saygı göstermeleri sağlanmış olur. Bu durum, Kur'ân'da, insanın irade hürriyetine verilen önemin bir gereğidir. Ancak, insanların, zaman zaman, hevâ ve heveslerinin tutsağı oldukları ve bu yüzden de, hürriyetlerini, başkalarının hak ve hürriyetlerinin aleyhine kullandıkları bir

87) Furkân, 25/43.

88) Arık, Remzi Oğuz, *İdeal ve İdeoloji*, İstanbul, 1969, s. 16-17.

89) Bkz: Muslim, İmân 78; en-Nesâî, İmân, 17; İbn Mâce, İkame, 155, Kitâbü'l- Fiten, 20; Ahmed İbn Hanbel, I, 2,5; III, 20, 49.

90) Bilge, s. 30.

91) Mâide, 5/2.

92) Buhârî, Mezâlim, 4.

gerçek olarak karşımıza çıkar. Bu durumda da, mârufu emrederken ve münkeri yasaklar-ken, insan hak ve hürriyetlerinin korunup güçlenmesi amacıyla, bir takım yaptırımlara ve müdahalelere başvurulması zorunluluk haline gelebilir. Bütün bunlar, mârufu emretme ve münkeri yasaklama ilkesinin, insan hak hürriyetleriyle çatışmayan, bilakis, bu hak ve hürriyetleri koruyup güçlendirmeye yönelik bir ilke olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kur'ân'dan edindiğimiz bilgiler ışığında, mârûfun emredilmesi ve münkerin yasaklanması, belli bir dönem ve belli bir toplumla sınırlı olmayan evrensel bir nitelik taşımaktadır. Toplumsal ve tarihsel olayların da ortaya koyduğu gibi, mârûfu emretme ve münkeri yasaklama yoluyla, hem hak ve hürriyetlerin korunması ve hem de toplumda huzurlu ve güvenli bir hayatın sağlanması mümkün olacaktır.